

Mənalı ömrün 70-ci pilləsi

İmamverdi Həmidov

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Azərbaycan.

E-mail: imamverdi.hamidov@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-9241-1100>

Hər bir insan öz lövhi-məhfuzundakı qədər yazısı ilə dünyaya gəlir və ömür payını sırf öz qabiliyyətinə görə yaşayır. Əslində, hər bir insan ayrı-ayrılıqda bir dünyadır. Dünyasını məqsəd-yönlü yaşamaq istəyən hər kəs çalışmaq, yanaşı, öz amalları uğrunda, yeni-yeni üfüqlərə çatmaq səvdi ilə zamanın hər parçasından bir mərifət dərsi alır, zaman içində yaşayaraq, öz əməlləri (yazdığı əsərləri) ilə tarixin yaddaşında qalmaq üçün zamanın onu yaratdığı və onda yaşadığı dönməni əməlləri ilə zənginləşdirir.

Belə insanlardan – alimlərdən biri də ömrünün 70-ci pilləsinə qədəm qoymuş Mahirə xanım Quliyevadır.

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun “Erkən yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru Mahirə Quliyeva mənalı və maraqlı bir ömür yolu keçmiş, öz elmi fəaliyyətini elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə də zənginləşdirmişdir. O, 1972-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünəslş fakültəsinin ərəb filologiyası şöbəsini bitirdikdən sonra Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar fondunda, indiki Məhəmməd Fuzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda elmi fəaliyyətə başlayır. Ərəbdilli əlyazmaların təsviri zamanı mərhum ustad alimimiz, professor Rüstəm Əliyevin məsləhəti ilə XIII əsr alimi Siracəddin Əbu Yəqub əs-Səkkaki əl-Xarəzminin “Elmlərin açarı” kimi tərcümə edilən “Miftəhul-ulum” əsəri əsasında tədqiqata başlayır və “Səkkakinin “Miftəhul-ulum” əsərində ərəb ədəbiyyatının nəzəri məsələləri” adlı namizədlik dissertasiyası üzərində işləyir. Elmi şurada, mövzunun təsdiqi zamanı, ilkin qaynaq, özü də əlyazma üzərində işləməyin ağırlığını vurğulayan akademik Həmid Araslı sorğusullardan sonra öz xeyir-duasını verir.

Orta çağlar Azərbaycan ədəbiyyatını Şərq poetikasının prinsiplərinə uyğun şəkildə öyrənmək böyük önəm daşıyır. Bu, ilk növbədə, klassik ədəbiyyatın məzmununun olduğu kimi anlaşılmasına, ədəbi-estetik dəyərlərin doğru-dolğun qiymətləndirilməsinə yol açır. Klassik poetik sistemi öyrənmədən çağdaş ədəbiyyatşünəslş terminologiyası ilə orta yüzilliklər Azərbaycan ədəbiyyatını başa düşmək və onun bütövlüyünü görmək mümkün deyil.

Mahirə xanım namizədlik dissertasiyasını 1984-cü ildə indiki AMEA-nın akademik Ziya Bünyadov adına Şərqsünəslş İnstitutunda müdafiə edir. Onun opponentləri – tanınmış rus alimi B.Y.Şıtır və Azərbaycan tanınmış elm və mədəniyyət xadimi, Azərbaycan ərəzşünəslş məktəbinin banisi Əkrəm Cəfər idi. Aftoreferata əlavə rəyi Moskvadan tanınmış alim, professor Nuru Osmanov göndərir.

Bu tədqiqatla bağlı elmi əlaqələr yaranır, Mahirə xanım konfranslarda iştirak edir və Moskva şərqsünəslşlərinin bir qismi ilə tanış olur. Bu dövrdə keçmiş Sovetlər məkanında keçirilən bir sıra mühüm elmi konfranslarda öz nəzəri müddəaları ilə çıxış edir. Şərqsünəslşlərin IV Umumiyyətlş Konfransında, Gənc elmi işçilər və aspirantların XVII Moskva konfranslarındakı uğurlu elmi məruzələri maraqla qarşılanır, sonuncu məruzə isə fəxri diploma layiq görülür. Çox keçmədi ki, onun XIII əsr alimi Siracəddin Əbu Yəqub əs-Səkkaki əl-Xarəzminin “Miftəhul-ulum” adlı əlyazması əsasında apardığı elmi tədqiqat işinin soracağı Moskvadan gəlir. Tanınmış Sovet şərqsünəslş professor İ.M.Fliştinskiyin “İstoriya arabskoy literaturı (Moskva, 1991)” adlı fundamental monoqrafiyasında 600-dən artıq müəllif və ədəbiyyat qeyd edilmiş, Azərbaycandan isə yalnız M.Quliyevanın “Voprosı teorıi arabskoy literaturı na osnovne Miftaxul-ulum as-Sakkaki” adlı namizədlik dissertasiyasından istifadə edilmiş və ədəbiyyat siyahısına salınır və hətta kitabın həşiyəsində bu işin bakılı M.Quliyevanın namizədlik dissertasiyası əsasında salındığı qeyd edilir.

1982-ci ilin dekabr ayında Əlyazmalar Fonduna "Elmi ekspozisiya və çöl arxeoqrafiyası" adlı sərbəst yaradıldı və üç bölmədən ibarət geniş nümayiş salonu təşkil edilir. Həmin ildən Mahirə xanım ekspozisiya zalına keçirilir və Azərbaycan, rus və ərəb dillərində respublikamızda gələcək qonaqlara mədəni sərvətimizi təbliğ edir. Qonaqlar içərisində YUNESKO-nun baş direktoru M.Bou urak sözlərini belə ifadə etmişdi: "Bu sərgi elmin müxtəlif sahələrini – incəsənəti, poeziyanı, fəlsəfə və s. daqiq cəmləri özündə əks etdirən əlyazmalar haqqında tam təsəvvür yaratmaq imkanı verir. Qədim incəsənət abidələrinin bu şəkildə qorunub saxlanılması çox yaxşıdır. Belə sərgilər, həmçinin ümumbəşər tərəqqi tarixinin öyrənilməsinə əsas mənbə olan arxivlərlə tanış olmaq imkanı yaradır. Mən bu işin təşkilində iştirak edənlərin hamısını təbrik edirəm.

M.Bou, 10 sentyabr 1983-cü il

Mahirə Quliyeva M.Bouya əlyazmalar haqqında məlumatları ərəb dilində verdiyindən onu şəxsən Fransaya dəvət edir.

1984-cü ildə Mahirə Quliyeva M.Bounun dəvəti ilə Fransanın Strasburq şəhərində keçirilən "Azərbaycan elm və mədəniyyətin günləri"nin iştirakçısı olur və orada keçirilən konfransda Əlyazmalar fondunda mühafizə olunan mədəni sərvətimiz haqqında məlumat verir.

1984-cü ilə qədər klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, əsasən, "bəyan" elmi çərçivəsində öz təhlilini tapır. Sözsüz ki, bu da zamana bağlı bir məsələ idi. Söz və ona verilən dəyər klassik poetikanın özünü təşkil edir. Söz, klassik şeirin ölçü və meyarıdır. Buna görə də orta əsr şairlərinin sənəti dəyərləndirmək üçün ilkin nəzəri qaynağa baxış və onlara söykənərək təhlil etmək zərurəti yaranır.

M.Quliyeva ədəbiyyatşünaslıq və poetika sahəsində bu boşluğu doldurmaq üçün 1991-ci ildə "Klassik Şərq poetikası" adlı kitabını çapdan çıxarır. 1996-cı ildə həmin kitaba "Orta əsr bədii təfəkkür sistemində Quranın yeri" adlı yeni bir fəsil əlavə etməklə "Orta əsrin bədii təfəkkürü və klassik Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı ikinci monoqrafiyasını çap etdirir. İkinci kitabı birincidən fərqləndirən cəhət yalnız yeni əlavə olunmuş fəsil deyil, həm də söz-məna incəliyinin Füzulidən gətirilən nümunələrlə izahı idi. Bir vacib məsələni də qeyd etmək ki, o, dövrələrdə Füzuli və başqa klassiklərin poetikası, məna açıqlaması – "bəyan" daxilində, özü də çox professional şəkildə tədqiq edilmişdir.

"Bələgət" elmi ətrafında aparılan araşdırmalar onu göstərdi ki, "Elmlərin açarı" əsərinə yazılan şərhlər, xülasələr və sərbəst adlı ərəb-farsdilli zəngin qaynaqlar mövcuddur. Bu kitablar əsasında "bələgət" elminin inkişaf və təkamül prosesini ardıcılıqla izləmək, həmin təlim əsasında klassik Azərbaycan ədəbiyyatı poetikasının ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirmək çox önəmli problemlərdəndir. Bu məqsədlə M.Quliyeva doktorluq dissertasiyasının mövzusunun həmin problemin həllinə yönəlməyi qərar alır və bu münvalla 1999-cü ildə "Klassik Şərq bələgəti və Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı növbəti kitabını çap etdirir. Kitabda mövcud ərəbdilli ilkin qaynaqlar əsasında klassik bədii-estetik sistem və poetikanın nəzəri əsasları araşdırılır, poetik kateqoriyalının klassik Azərbaycan ədəbiyyatında təmsil olunması həmin nəzəri, həm də əməli baxımdan öz ifadəsini tapır, klassik ədəbiyyatda Qurandan faydalanmanın poetik qəlibləri aşkarlanır.

Mahirə Quliyevanın "Klassik Şərq bələgəti və Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabı Azərbaycan ədəbi-tənqid və bədii-nəzəri fikrimizin tarixi köklərinin Şərq poetikasının ənənəvi bədii qayda-qanunları zəminində sistemli araşdırılmasının uğurlu başlanğıcı kimi böyük əhəmiyyətə malikdir, – yazır H.Araslı və 2000-ci ildə "Klassik Şərq bələgəti (poetikası) və orta əsrlər Azərbaycan poeziyası" adlı doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir. Azərbaycanca bu mövzu üzrə müəssisə olmadığına görə işi aparıcı müəssisə kimi Rusiya Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutuna rəyə göndərir. Məşhur türkoloq alim N.Stebleva işi orijinalda – Azərbaycan dilində diqqətlə oxuyub yüksək dəyərləndirir.

... Первая глава «Балагат и истоки средневекового художественного мышления» диссертации М.Г.Кулиевой производит очень положительное впечатление, ибо по охвату материала она превосходит все известные до сих пор работы по данной проблематике.

Вторая глава «Бадийат (художественность) и классическая азербайджанская литература». Это очень кропотливая и сложная часть диссертации, которая заслуживает большого одобрения.

Третья глава «Художественность (балагат) Корана и классическая Азербайджанская литература», – посвящена исследованию образной системы Корана с учетом использования в его тексте наиболее употребительных поэтических фигур.

Данная глава выполнена очень тщательно, с хорошим знанием научной литературы.

Итого, работа М.Г.Кулиевой «Классическая восточная поэтика и средневековая азербайджанская поэзия» выполнена на высоком профессиональном уровне, ее научные достижения бесспорны.

Mahirə xanım tədqiqat obyektini kimi seçdiyi çoxcəhətli və zəhmətli mövzunu böyük ciddiyət, xüsusi məhəbbət və təmkinlə araşdırıb. Hələ Respublika Əlyazmalar İnstitutunda yazılı abidələrin təsviri ilə elmi fəaliyyətə başlayan tədqiqatçı qədim ədəbi-mədəni qaynaqlara yaxından bələd olmuş və sonra araşdırmalarında da ilk növbədə çoxsaylı ilkin qaynaqlara söykənmişdir. Onun əsas nailiyyəti də məhz budur, – yazır AMEA-nın muxbir üzvü Nuşabə Araslı.

Mahirə Həmid nainki poetik formaları öyrəniş ədəbiyyatımıza şamil edir, hətta ədəbiyyatımızda yer almış yeni-yeni növləri belə üzə çıxarır. Mahirə Quliyevanın elmi fəaliyyəti onun pedaqoji fəaliyyəti ilə üst-üstə düşür, başqa sözlə desək, bunlar bir-birini tamamlayır. O, Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnstitutunda elmi-tədqiqat işləri ilə məşğul olmaqla yanaşı, 20 ildən bəridir ki, Bakı Dövlət Universitetində öz ixtisasından bakalavr və magistrlara dərslər demiş, magistr işlərinə rəhbərlik etmişdir. Onun pedaqoji fəaliyyətinin əsas qismi Azərbaycan Beynəlxalq Universitetinin payına düşür. Belə ki, o, 2002-ci ildən Şərqşünaslıq kafedrasının dosenti, 2003-cü ildən isə Regionşünaslıq fakültəsi Şərqşünaslıq kafedrasının müdiri, 2007-ci ildən isə Regionşünaslıq fakültəsinin dekanı vəzifəsində çalışıb.

O, dərslər dediyi müddətdə müxtəlif xarici konfranslar təşkil etmiş, Misir Mədəniyyət Mərkəzi və Misirin Bakıdakı Səfirliyi ilə birlikdə "Ərəb dilinin qeyri-ərəblərə tədrisi" konfransının təşkilatçısı olmuşdur. Konfrans öz işini həmin Bakıda, həm də Misirdə davam etdirmişdir.

O, AMEA Ədəbiyyat İnstitutunun elmi şurası, müdafiə şuralarının üzvü, "Poetika İzm" jurnalının redaksiya heyətinin üzvüdür.

M.Quliyevanın 47 illik elmi iş fəaliyyətinin nəticələri özünü aşağıdakı kitablarda göstərir:

Çapdan çıxmış kitabların siyahısı:

1. Klassik Şərq poetikası. Bakı, Yazıçı, 1991. 123 s.
2. Orta əsrin bədii təfəkkürü və klassik Azərbaycan Ədəbiyyatı (Füzuli yaradıcılığı əsasında). Bakı, Ozan, 1996. -160 s.
3. Klassik Şərq bələgəti və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Ozan, 1999. - 320 s.
4. Quran bələgəti və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Nafta-Press, 2008. -268 s.
5. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı, 2010. - 400 s.(dərslik)
6. Введение в классическое арабо-мусульманское литературоведение. "Elm və təhsil", Bakı, 2015.-242 s.
7. Aşıq yaradıcılığı və dastanlar Şərq poetikası və islami dəyərlər baxımından. "Elm və təhsil", Bakı, 2016. -403 s. Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişaf fondunun dəstəyi ilə yazılmışdır.
8. Quran və Azərbaycan ədəbiyyatı (XIV-XVI əsrlər). "Elm və təhsil", Bakı, 2016. -303 s.
9. Azərbaycan ədəbiyyatı ərəb-müsəlman nəzəriyyəsi kontekstində. "Elm və təhsil", Bakı, 2017, 552s.
10. Molla Pənah Vəqif irsi xalq yaradıcılığı ilə klassik poeziyanın qovşağında. "Elm və təhsil", Bakı, 2018, 216 s.
11. Введение в классическое арабо-мусульманское литературоведение. LAP LAMBERT Academic Publishing RU, 2018, 243 s. (Kitab Moldovadan gələn təklif əsasında təkrar nəşr edilmişdir.)

12. Yazdım ki, izim qalsın... (Mir Cəlal Paşayev haqqında "Ədəbiyyat" və «Мир литературы» qəzetlərində dərc edilmiş məqalələr), Bakı, 2018.

13. Klassik ədəbiyyatda "Quran" motivləri və ideya-estetik tərbiyə. Ədəbiyyat və incəsənət: Milli kimlik və mənəvi zənginlik. 1 kitab. AMEA Folklor İnstitutu, Bakı, 2019, həmmüəllif.

14. Ədəbiyyat və incəsənət: Milli kimlik və mənəvi zənginlik. 2 kitab. AMEA Folklor İnstitutu. Bakı, 2020, həmmüəllif.

15. Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsimi. Bakı, "Elm", 2019.

16. Mən kiməm... Milli kimliyim və mənəvi zənginliyim ədəbiyyatda. Bakı, "Elm və təhsil", 2020.

Müəllifin 200-ə yaxın məqalələri var. Məqalələr Moskva, Sankt-Peterburq, Mahaçqala, Kazan, Ufa, Pyatıqorsk, Polşa, Fransa, Rıqa, Türkiyə, Misir və İranda çap olunub.

Təltif və mükafatlar:

1. SSRİ Elmlər Akademiyasının gənc alimlərinin XVII konfransında "Əs-Səkkaki və onun "Miftəhul-ulum" əsəri" adlı məruzəsi fəxri fərmanla təltif olunmuşdur. (Moskva 1998).

2. Misir Ərəb Respublikası tərəfindən Qahirə Universiteti Ərəb mədəniyyət bölməsinin Şəhadəti (2006) təltifi.

3. "Mərhəmət elçisi" Azərbaycan elminin inkişafında mühüm xidmətlərinə görə "Elm fədaisi" fəxri diplomu ilə təltif edilib. Bakı-2014

4. AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun "Ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafında xidmətlərinə və 2015-ci ildəki elmi fəaliyyətinə görə "İlin alimi" adına layiq görülmüşdür.

5. 2015-ci ildə AMEA Humanitar elmlər bölməsinin Azərbaycan Milli Akademiyasının 70 illik yubileyi münasibətilə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda çoxillik məhsuldar elmi fəaliyyətini nəzərə alaraq "Fəxri Fərmanı" ilə təltif olunmuşdur.

6. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının tədqiqi sahəsində çoxillik səmərəli elmi fəaliyyətinə görə Xurşidbanu Natəvan mükafatına layiq görülmüşdür.

7. Azərbaycan kütləvi informasiya vasitələri işçiləri Həmkarlar İttifaqı tərəfindən keçirilmiş rəy sorğusuna görə H.Əliyevin ideyalarının həyata keçməsindəki fəaliyyəti, vətəna və xalqa layiqli xidmətlərinə görə "İlin nüfuzlu ziyalı" ali media mükafatına layiq görülüb. Bakı-2017.

8. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2018-ci ildə ədəbiyyatşünaslıq sahəsində uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətlərinə görə "Tərəqqi" medalı ilə təltif edilmişdir.

9. Fəxri fərman Məhirə Həmid q. Quliyeva – Humanitar və İctimai Elmlər Bölməsinin Elmi şurasının 10 yanvar 2020-ci il tarixli (protokol №1) qərarı ilə "Nəsimi" ilində fəal iştirakına görə.